AHZÂB SURESİ 37. AYETİYLE İLGİLİ NÜZUL SEBEBİ RİVAYETLERİ VE İLMÎ DEĞERİ

Celaleddin DİVLEKCİ (*)

Öz

Nüzul sebeplerinin tespiti, rivâyet ilimlerinin ilgi alanına giren, içtihada yer olmayan bir konudur. Nüzul sebeplerinin Kur'an'ı anlamaya yardımcı olan vasfı dikkate alındığında, tespitte gösterilecek gevşekliğin vahim sonuçlara yol açma ihtimali bir gerçektir. Nitekim Ahzâb Suresi 37. ayetiyle ilgili bazı rivâyetler buna dair ilginç bir örnektir. Söz konusu rivâyetler ahlaken düşük bir peygamber ve sahabe profili çizmekte, ayrıca Peygamber'in istek ve arzularına hizmet eden bir vahiy anlayışı izlenimi vermektedir. Bu yönüyle Müslümanların zihinlerini bulandıracak, art niyetli kimselere de malzeme verecek bir mahiyet arz etmektedir. Bu çalışmamızda söz konusu rivâyetleri belli başlı tefsirlerin nasıl değerlendirdiğine yer verdik. Daha sonra, bu konuda yapılmış çağdaş bir çalışmadan da yararlanarak rivâyetlerin sened tenkidini ve ilmi değerini belirlemeye gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: *Ahzab, 37, Nüzul sebebi, Tefsir*

Regarding Chapter Ahzab 37th verse - Its Verse of Revelation and Academjc Value

Abstract

Evaluating the purpose of revelation is within the study of narrations and has no place in ictihad (independent reasoning). When one considers the role of "reasons of revelation" in understanding the Qur'an, it is certain that an inattentive examination will result in fatal consequences. As a matter of fact, certain narrations about this specific verse (38th verse of Chapter Ahzab) is an interesting example to this phenomenon. Aforementioned narrations describe a morally dishonorable prophet and (his) companions and gives an impression of revelation as if it is to serve the prophet's wishes and desires. In this way, it would confuse muslim believers and allow for people with an ulterior motive to reach their bad intentions. In this work, we examine how mainstream commentaries assess these narrations. Furthermore, we strived to indicate the academic value and credentials of narrations utilizing a more recent, modern work focused specifically in this topic.

Key words: *al-Ahzaab, 37, the purposes of revelation, Tafser*

*) Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi,
(e-posta: celalettindivlekci@sdu.edu.tr)

GİRİŞ

Nüzul sebebi, ayet ya da ayetlerin, nüzule sebep olan hâdisenin meydana geldiği günlerde, iniş sebebini tazammun ederek yahut iniş sebebinin hükmünü beyan ederek inmesidir (Abbâs, 2007, s. 131).

Tefsir âlimleri, nüzul sebepleriyle ilgili rivâyetlerin sıhhatini tespitte çoğu zaman titiz davranmışlar, hadis usulü ilminin, sahih hadisler için öne sürdüğü şartların bu rivâyetlerde de mevcut olmasını gerekli görmüşlerdir. Yani nüzul sebebi olarak nakledilen rivâyetlerin şâz ve illetli olmayarak, isnâdı Hz. Peygamber'e veya sahâbeden yahut sonrakilerden birine varıncaya kadar adalet ve zabt sahibi kimselerin, kendileri gibi kimselerden muttasıl ve merfu senetlerle rivâyet ettikleri sahih hadis niteliğinde olmasını istemişlerdir (Demirci, 2011, s. 233-234).

Bilindiği gibi muttasıl bir senedle Hz. Peygamber'e isnâd edilen bir rivâyet ya doğrudan doğruya sahabilerden ya da onlardan bizzat işitme yoluyla nakilde bulunan tabiilerden gelmektedir. Bu durumda eğer bir ayet veya surenin nüzulüne şahit olan sahabi olayı anlatırken kaynak olarak kendini göstermişse, bu haber sahih kabul edilir. Rivâyet tabiî vasıtasıyla geliyor ve bir sahabiye nisbet ediliyorsa, bu da makbul sayılır. Ancak söz konusu haberi herhangi bir tabiî, sahabiyi atlayarak naklediyorsa, bu tarz bir rivâyet*mürsel* haber olarak kabul edileceği için, böylesi haberlerin kabulünde iki şart ileri sürülmüştür. Bu şartlar şunlardır:

(I) Söz konusu mürsel haber başka bir mürsel haberle takviye edilmelidir.

(II) Sebebi nüzule konu olan *mürsel*rivâyet, Mücahid b. Cebr, İkrime ve Saîd b. Cübeyir gibi sahabeden hadis rivâyet etmekle meşhur olan tabiîn müfessirlerinden birinden nakledilmelidir (Polat,1985, s. 118-135).

Nüzul sebeplerinin kabulü, konumuz olan rivâyetlerde olduğu gibi, bazen çok daha fazla dikkat ve titizlik göstermeyi gerektirebilir. Bu konuda gösterilecek herhangi bir gevşeklik ya da ihmal Müslüman kitlenin peygamber telakkisini hatta vahye bakışını alt üst edebilir.

Nitekim Ahzâb Suresi 37. ayetinin inişiyle ilgilibazı nüzul sebepleri ve tarih kitaplarında yer alan kimirivâyetler, bu hassasiyet ve titizlik gösterilmediği için muteber kabul edilen tefsir kitaplarında yer alıp, Müslümanların zihnini ve gönlünü bulandırabilmiştir.

Bir yönüyle hadis, tefsir, kelam ve İslam Tarihini ilgilendiren; diğer bir yönüyle insanların Hz. Peygamber'e ve vahye bakış açısını alakadar eden bu rivâyetlerin sened tenkidi üzerinde durmanıngerekli olduğunu düşündük. Rivâyetlerin değerlendirme ve tenkidinde, günümüz araştırmacılarından Zâhir Avâd el-Elmeî'nin*Mea'l-Mufessirîn ve'l-Müsteşrikîn* adlı eserinden azami şekilde istifade ettik.

1. Problemin Ortaya Konması

"Bir mümin erkek veya bir mümin kadının, Allah ve Resulü bir emir ve hüküm verdiklerinde artık onların, işlerinde başkasını seçme hakları olamaz. Allah'ın ve Resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır."[1]

Tefsirlerin belirttiğine göre bu âyetin iniş sebebi Hz. Peygamber'in, Zeyd b. Hârise ile Zeyneb bint Cahş'ı evlendirmesidir (Beğavî, 1409, VI, s. 353). Zeyd toplumsal sınıf itibariyle köle olup, Hz. Peygamber tarafından özgürlüğüne kavuşturulmuş, bu arada evlatlığı olma şerefine nâil olmuştur. Hz. Zeyneb ise Peygamber Efendimizle arasında akrabalık bağı olan, soylu bir ailedendi.

Zeyd ile Zeyneb'in evliliği, Hz. Peygamber tarafından açıkça belirtilmiş olmasa da, araştırmacılar tarafından toplumsal sınıf farklılığını ortadan kaldırmaya doğru atılmış bir adım olarak yorumlanmıştır (Elmeî, 1983, s. 63; Ebû Şehbe, 1408, s. 324; Karaman, Çağrıcı, Dönmez, Gümüş, 2007, IV. s. 386).

Ne ki işaret etmiş olduğumuz bu sınıf farklılığı karı-koca ilişkilerini derinden etkilemiş, bu husus zaman zaman Zeyd tarafından Peygamber Efendimize intikal ettirilmiş, Peygamber Efendimiz de kendisine evliliğini devam ettirme hususunda nasihatlerde bulunmuştur (İbn Kesîr, 2000, XI, s. 171). Buna rağmen Zeyd ile Zeyneb'in evlilikleri yaklaşık bir sene sonra bitme noktasına gelmiştir (Elmeî, 1983, s. 63).

Bu noktada tefsir ve tabakât kitaplarında, sallantıda olan bu evliliğin bitiş sebebi olarak kabul edilebilecek bazı olaylara yer verilir ki bunlar aynı zamanda bir başka evliliğe doğru atılmış bir adımı da anlatır. Bu olaylar, aynı zamanda, bazı müfessirler tarafından Ahzâb Suresi 37. ayetinin nüzul sebebi olarak kabul edilir. Bunlara geçmeden önce söz konusu ayetle ilgili iki hususa dikkat çekmek istiyoruz.

"Bir zaman, Allah'ın kendisine lütufta bulunduğu, senin de lütufkâr davrandığın kişiye 'Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork' demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı şeyi içinde gizliyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla beraber olduktan sonra, müminlere evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir."[2]

Ayette geçen *"Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde gizliyordun"* ifadesiyle *"sen halktan çekiniyordun"* ifadelerine özellikle dikkat çekmek istiyoruz. Zira ayetteki bu iki ifade zikredeceğimiz nüzul sebebinin bir yerde ayete montajlandığı yerdir.

---

1 وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا Ahzâb, 33/36.

2) وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا Ahzâb, 33/37.

Söz konusu rivâyet özetle şu şekildedir: "Hz. Peygamber Zeyd b. Hârise'yi görmek için Zeyd'in evine gelir. Zeyd evde yoktur. Kapıya eşi Zeyneb çıkar. Zeyneb, Hz. Peygamber'i eve davet eder. Hz. Peygamber bu daveti kabul etmez ve bir şeyler söyleyerek geri döner. Zeyneb bu sözlerden yalnızca şu kadarını anlamıştır: *"Ey kalpleri evirip çeviren sen her noksandan uzaksın."* Kocası Zeyd eve dönünce Zeyneb olanları anlatır. Zeyd Hz. Peygamber'in yanına gider ve ona 'Ya Rasülallah evime kadar gelmişsiniz niçin içeri girmediniz? Herhalde Zeyneb'i beğendiniz... Dilerseniz ondan ayrılayım' der. Bunun üzerine Hz. Peygamber *'Eşini yanında tut ve Allah'tan kork!'* der. Fakat Zeyd bunu yapamaz. Eşi Zeyneb'i boşar. İddeti bitince de Zeyneb'le Hz. Peygamber evlenir" (Elmeî, 1983, s. 11).

Kıssacılara ait bir başka haber ise şu şekildedir: "Hz. Peygamber Zeyd'in evine gelir, Zeyneb'i evin ortasında oturmuş bir vaziyette koku ezerken görür ve سبحان خالق النور فتبارك الله أحسن الخالقين *"Ey nuru yaratan Allah'ım her türlü noksandan uzaksın. Yaratanların en güzeli yüceler yücesisin."* diyerek dönüp gider. Zeyd eve gelince, Zeyneb olanları anlatır. Bunun üzerine Zeyd eşine, 'Herhalde sevgin Hz. Peygamber'in gönlüne düştü... İstersen seni boşayayım da Hz. Peygamber alsın' der. Zeyneb, 'Korkarım sen beni boşarsın ama o benimle evlenmez' der. Derken Zeyd Hz. Peygamber'in yanına gider ve Zeyneb'i boşamak istediğini söyler. Hz. Peygamber ise kendisine, eşini yanında tutmasını ve Allah'tan korkmasını emir buyurur" (Elmeî, 1983, s. 11).

Sonuç olarak, karşımıza evlatlığının karısına göz koyan (!) toplumun baskı ve kınamasından kurtulmak için de kendisine kılıf olabilecek ayetler indiren (!) ırz düşmanı bir Peygamber (!) Öte yandan saflığından veya gayretsizliğinden böyle bir ahlaksızlığın meşru hale gelmesi için önayak olan koca konumunda bir sahabî (!) ve nihayet kocasının nikâhı altındayken bir başkasının iltifatına sıcak bakabilen ve bu noktada kocasını adeta yönlendiren bir kadın sahabî ve müminlerin annesi (!) tablosu ortaya çıkmaktadır.

2. Müfessirlerin Konuya Bakışı:

İbn Sa'd ve Taberî gibi tarihçilerin gelişigüzel naklettiği bu tür rivâyetler, ileride üzerinde duracağımız üzere, gerek sened gerekse metin açısından tenkide açık olmasına rağmen, maalesef Zemahşerî (ö.457), Beğavî (ö.510) ve Fahreddin er-Râzî (ö.606) ve gibi bir kısım müfessirlerin eserlerinde yer alabilmiştir.

Hem dirayet hem de rivâyet ilimleri açısından kabul edilmesi mümkün olmayan bu tür rivâyetlerin, ilim ehli arasında muteber kabul edilen bu tefsirlere girmesi oldukça düşündürücü, bir o kadar da üzücüdür. Öte yandan konuya araştırmacı bir tavırla yaklaşan, İbnü'l-Arabî (ö.543), İbn Kesîr (ö.774) ve Kurtubî (ö.671) gibi müfessirler de yok değildir. Bu konuda, müfessirleri "rivâyeti kullanmakta sakınca görmeyenler", "rivâyetleri doğru bulmamakla birlikte bir sakınca içermediğini düşünenler" ve "rivâyeti kabul edilemez görenler" şeklinde üç kısma ayırdığımızı söyleyebiliriz.

2.1. Rivâyeti kullanmakta sakınca görmeyenler:

a. el-Beğavî: Tefsirde imam olduğu kadar fıkıhta ve hadiste de imam olan, Sübkî'nin (ö.771) övgüsüne mazhar olmuş (Zehebî, t.y, I, s. 236)Beğavî gibi bir âlim de maalesef ayetin tefsirinde İbn Abbas'a nisbet edilen bir rivâyete yer verir: *"Allah'ın ileride açıklayacağı şeyi içinde gizliyordun.*Yani Zeyneb'i sevdiğini gizliyordun demektir." (Beğavî, 1409, VI, s. 355).

Beğavî gibi hadiste pek çok eser vermiş bir hadis hafızının, (Zehebî, t.y, I, s. 238) bu rivâyete yer vermesi düşündürücüdür. Müfessirimiz bu rivâyetin etkisiyle olsa gerek, ayetteki *"Allah'ın açıklayacağı şeyi gizliyordun."* ifadesini, "Hz. Peygamber içinden, Zeyd kendisinden ayrılsa da ben alsam diyordu" şeklinde tefsir eder (Beğavî, 1409, VI, s. 355).

Öte yandan dirayet tefsirinde üstat kabul edilen Fahreddin er-Râzî ve Zemahşerî gibi iki önemli şahsiyetin de aynı şekilde bu rivâyetlere yer vermesi oldukça dikkat çekicidir.

b. er-Râzî: Râzî'nin konuyla ilgili yaptığı nakle geçmeden önce, kendisinin rivâyet ilimlerindeki konumuna kısaca temas edelim: "Râzî, tefsirinde yeri geldikçe hadis usûlü konularında da görüş beyan eder. Tefsirinin mukaddimesinde, lafızların delâletinden bahsederken kısaca âhad ve mütevatir haberlere işaret eder" (Denizkuşları, 1989, s. 15-19).

Bazen hadisin sıhhatinden bahseder: "Bu hadis meşhur olduğu gibi mütevatirdir, tevatüren sabit oldu ki, sahih hadiste rivâyet edilir, bu meşhur hadistir", gibi ifadeler kullanır. Râvîlerin durumundan bahsettiği de olur: "Haccâc b. Ertâ'ın rivâyeti zayıftır, bu hadis rivâyet yönünden zayıftır" demesi gibi. Râzî aklî yönlerden belirli bir rivâyete kâni olmazsa onu kabul etmez. İsterse râvîler büyük muhaddislerden olsun" (Denizkuşları, 1989, s. 15-19).

Ne gariptir ki Râzî'nin tavrı bu olmasına rağmen söz konusu asılsız rivâyetlerden o da etkilenmiş ve bir cümleyle de olsa bunlara yer vermiştir. Râzî, "Allah'ın ileride açıklayacağı şeyi içinde gizliyordun"ayetinin tefsirinde şöyle der: "Zeyneble evlenme isteğini gizliyordun" (Râzî, 1990, XIII, s. 183).

c. Zemahşerî: Zemahşerî söz konusu asılsız rivâyeti naklettikten sonra, Hz. Peygamber'in kalbinde gizlediği şeyin ne olduğu sorusunu sorar ve bu soruya "Zeynebi sevmesidir" şeklinde cevap verir (Zemahşerî, 1995, III, s. 524).

Haklı olarak rivâyet ilimlerinde öne çıkmış olan müfessirlerden beklenen ilmî müktesebatlarıyla mütenasip bir şekilde bu rivâyetleri tenkit süzgecinden geçirmek ve rivâyetin okurda oluşturacağı menfi düşüncelere imkân vermemektir. Kur'an'a yaklaşımlarında dirayeti önceleyen müfessirlerden beklenen de bu rivâyette dile getirilen çarpıklığı görmeleri ve reddetmeleridir.

Öte yandan tefsirlerde kendisine yer bulan bu rivâyetlerin peşin fikirli ve art niyetli bir takım oryantalistlere malzeme olacağı malumdur. Nitekim Leon Caetani, Emile Dermenghem ve Savary gibi kimileri bu rivâyetleri kullanmakla kalmamışlar, bir takım ekleme ve ilavelerde bile bulunmuşlardır (Ateş,1996, s. 111-113).

2.2. Rivâyetler doğru olsa bile bir sakınca içermediğini düşünenler:

Müfessirler içerisinde şâyan-ı hayret olan tavır öyle zannediyoruz ki, bu rivâyetleri ve anlatılan olayları aslı astarı olmayan şeyler olarak kabul etmekle birlikte, gerçek olduğu farz edilse bile ortada bir sakınca olmadığını düşünen müfessirlerimizdir. Üzülerek ifade edelim ki Elmalılı (ö.m. 1942) ve Tâhir b. Âşûr (ö.1973) gibi iki büyük otorite konuya bu şekilde yaklaşmaktadır.

a. Elmalılı: Elmalılı, bu hadise hadis ilmi açısından sahih olarak sabit değildir, tespitini yapmakla birlikte "Ansızın görülen bir güzelin cemalini, kemâl-i nezahetle hiss-ü takdir ederek yaradanın sun-u kudretini tesbih ve tenzih ile i'lân etmekte Enbiyanın şânı ısmetine muhalif hiç bir ma'nâ olmadığından bu hikâyenin vukuunu farz etmekte esas i'tibariyle bir mahzur yoktur."der (Yazır, 1979, VI, s. 3901).

Bu olay doğru kabul edildiği takdirde acaba Elmalılı merhumun yorumladığı şekliyle yorumlamak mümkün müdür? Herhangi bir yanlış anlama yahut karışıklığın önüne geçmek için rivâyeti Elmalılı'nın anladığı ve naklettiği şekliyle aynen nakletmek istiyoruz: "Burada tefsirler şöyle bir fıkra derç etmişler: gûya Resûl-i ekrem sallallahü aleyhi ve sellem Zeyneb'i Zeyd'e nikâh ettikten bir zaman sonra ona tesadüfen bir gözü ılışmış, birden bire cemâli gönlünde bir mevki almış da *سبحان الله مقلب القلوب demiş, Zeyneb de bu tesbihi işitmiş, Zeyde söylemiş, Zeyd intikal eylemiş ve bunun üzerine Zeyneble suhbeti muvafık görmiyerek Rasulullah'a gelmiş 'ben sahibemden ayrılmak istiyorum.' demiş, Rasulullah da ne var? Ondan seni şüpheye düşürecek bir şey mi oldu? buyurmuş, Zeyd, 'Yok vallahi ben ondan hayırdan başka bir şey görmedim ve lâkin şerafetinden dolayı bana taazzum ediyor' demiş ve o vakit Rasulullah أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ buyurmuş"* (Yazır, 1979, VI, s. 3900, 3901).

• Eğer bu takdir müfessirin anladığı şekliyle "kemâl-i nezahatle yapılmış bir hiss-i takdir" ise Zeyd neye "intikal" ediyor?[3] *Neden bunun üzerine Zeyneb'le suhbeti muvafık görmüyor? Ve neden Rasülullah'a gelip eşini boşamak istediğini söylüyor?Demek ki bu takdiri (!) Zeyd müfessirimizin yorumladığı şekilde anlamamış… Sonda takdir hissi ile söylenmiş bu sözlerle (!) hadisenin evlilikle neticelenmesini telif etmek mümkün müdür?*

• Rivâyette geçen tesbihin "Kalpleri evirip çeviren Allah ne yücedir" şeklinde olması ne anlam ifade etmektedir? Bu söz sahibinin çevresine eskisi gibi bakmadığının, gönül dünyasında bir değişiklik olduğunun ifadesidir ki, yine müfessirimiz tarafından yapılacak bir savunmayı da içeriden çürütmektedir. Elmalılı rivâyeti metin açısından tenkit ederken, Peygamberimizin Zeyneb'i ilk defa görmediğini, her haliyle önceden de bildiğini söyleyerek, rivâyetin metin açısından da temelsiz olduğunu söyler.[4] *Ama rivâyette geçen "tesbih"in böyle bir bağlamda ne anlama gelebileceği üzerinde durmaz.*

3) İntikal etmenin, söylenen sözdeki manayı ve maksadı anlama, kavrama anlamına geldiğine dair bkz. Ayverdi, 2005, II, s. 1422.

4) Saniyen, dirâyet i'tibariyle: Zeynebin hüsn-ü cemalini Resulullahın henüz yeni görüp anlamış olması aklen şâyanı kabul değildir. Zira Zeyneb Resulullahın yakın akribasından olmakla ta çocukluğundan beri görüp bildiği ve bâhusus henüz tesettür emredilmemiş bulunduğu için hüsn-ü endamını yakından tanıya geldiği bir kadın iken bunu ilk olarak bu kerre görülmüş beğenilivermiş diye anlatmak kendi kendini tekzib eden bir hikâyedir.Yazır, 1979, VI. s. 3901.

Elmalılı naklettiği şekliyle rivâyeti, ne rivâyet ilimleri açısından ne de dirâyet açısından doğru bulmaz, ama doğru kabul edilse bile içerik açısından mahzurlu bir durumun olmadığını belirtir.

b. Tâhir b. Âşûr: Söz konusu rivâyeti özet olarak veren Tâhir b. Âşûr, rivâyetin isnadlarında çeşitli düzeylerde *vehn* olmasına rağmen kıssa şeklinde gündeme getirildiğini söylersonra da şu ifadeyi kullanır: *"Velev ki bütün bunlar doğru olsa bile, içinde nübüvvet makamı için kusur olabilecek bir husus yoktur."* İbn Âşûr daha sonra garip bir şekilde bu durumun makul kabul edilebileceğini ve yadırganacak bir şeyin olmadığını izaha çalışır:

• Hz. Peygamber'in Zeyneb'i Zeyd'in evinde görmesine gelirsek, eğer bu kasten bir hareketse, Rasülullah'ın içeri girmeden önce izin istemiş olması gerekirdi, çünkü evlere izinle girmek vaciptir, bu durumda Hz. Peygamber'in Zeyneb'in yüzünü görüp kendisini beğendiğinde bir şüphe yoktur, şeklindeki görüşün doğru olduğunu zannetmiyorum. Çünkü kadınlar henüz yüzlerini örtmüyordu. Ayrıca Zeyd Peygamberimizle en çok içli dışlı olan kişiydi. Zeyneb de halasının kızı, kölesi ve evlatlığının da hanımıydı. Aile içinden birisiydi, nitekim kendisini Zeyd'le evlendiren de bizzat Peygamberimizin kendisiydi. Dolayısıyla –denildiği şekliyle rüzgâr örtüsünü açmış O da (s.a) daha önce görmediği şekliyle kendisini görmüş olsa bile- Hz. Peygamber'in Zeyneb'i o şekilde ilk defa görmüş olması söz konusu olamaz. Sonra aniden gerçekleşen görüşten dolayı bir sorumluluk da yoktur. Haram olmayan bir bakışın ardından hâsıl olan beğeni zorunlu bir durumdur, insan böyle bir durumda kendisini kontrol edemez. Böyle bir beğeni, bir bahçeyi, çiçeği yahut atı beğenmek gibi bir şeydir. Bakan kişi tekrar tekrar bakmadıktan sonra, bu Allah'ın Kur'an'da adına ziynet dediği şeydir (İbn Âşûr, 1984, XXII, s. 36).

• Peygamberimizin gönlüne düşen Zeyneb'le evlenme arzusuna gelince, böyle bir şey vaki olsa bile büyük bir sorun değildir. Çünkü bu akla düşen bir şey olup, insanın elinde olmayan bir durumdur (İbn Âşûr, 1984, XXII, s. 36).

• Diyelimki Zeyd Hz. Peygamber'in Zeyneb'le evlenmek istediğini biliyordu ve bundan dolayı -Hz. Peygamber'den bu konuda bir emir almadan- kendiliğinden Zeyneb'i boşadı. Bunda da şaşılacak bir durum yoktur. Çünkü Sahabe Peygamber'i kendilerine tercih ediyordu. Nitekim Dihyetü'l-Kelbî, Hayber'de kendisine ganimet olarak düşen Safiyye bint Huyey'den Peygamberimiz için vazgeçmişti. Sad b. er-Rebî de Peygamberimizin kendisini Abdurrahman b. Avf'la kardeş yapmasından sonra, Abdurrahman b. Avf'a eşlerinden hangisini dilerse ondan vazgeçebileceğini söylemişti (İbn Âşûr, 1984, XXII, s. 36).

Kısaca, Tâhir b. Âşûr rivâyeti sened açısından zayıf olarak niteler. Ona göre böyle bir olay vaki değildir, olsa bile bir mahzur içermemektedir. Her iki müfessirin söz konusu rivayetin içeriğinde bir mahzur olmadığını izaha çalışmaları, yaşadıkları dönemde bu rivayetler üzerinden Peygamberimize ve İslam'a yapılan saldırıları –bütün yönleriyle- etkisiz hale getirmeye yönelik bir çaba olduğu anlaşılmaktadır. Kanaatimizce aslı olmayan bir olay üzerinde, "olsa bile…" şeklinde yapılan izah çabaları, gayri ahlâki saldırıların önünü almaktan çok gereksiz tartışmalara kapı açmaktır. Daha da önemlisi, böyle bir şeyi kabul edilebilir görmekle zihinlerde oluşturduğu peygamber ve İslam algısıdır.

2.3. Rivâyeti kabul edilemez olarak görenler:

a. İbnü'l-Arabî: Ebû Bekr İbnü'l-Arabî (ö.543) *Ahkâmu'l-Kur'an* adlı tefsirinde, ilgili ayeti verdikten sonra, "Birinci Mesele"alt başlığı altında ayetin sebeb-i nüzûlü üzerinde durur ve şöyle der: "Müfessirler bu konuda şunu naklederler; Hz. Peygamber, Zeyd'in evine gelir. Zeyd'in karısını ayaktayken görür. Kendisini beğenir ve şöyle der: سبحان مقلب القلوب *'Ey kalpleri evirip çeviren sen her noksandan uzaksın.'"*

"Zeyneb bunu duyunca oturur. Zeyd eve gelince olanları anlatır. Zeyd, karısının anlattıklarından eşinin Hz. Peygamber'in gönlüne düştüğünü anlar. Hz. Peygamber'in yanına gelir ve şöyle der: "Ya Rasülallah izin ver Zeyneb'i boşayayım, zira dili çok uzun! Hz. Peygamber, kendisine eşini yanında tutmasını söyler. Hâlbuki kalbinde başka düşünceler vardır. Sonunda Zeyd, Zeyneb'i boşar. Zeyneb'in iddeti bitince Hz. Peygamber Zeyd'e 'Beni bir çıtlat bakalım' der. Zeyd, Zeyneb'e gider ve Hz. Peygamber'in kendisini dünürcü olarak gönderdiğini müjdeler. Zeyneb, 'Ben Rabbim'den bir emir gelinceye kadar bir şey yapamam der' ve namaza durur, bunun üzerine söz konusu ayet nazil olur." (İbnü'l-Arabî, 1988, III, s. 575).

İbnü'l-Arabî, sonuç olarak bütün bu rivâyetlerin *sâkıtu'l-esânîd*olduğunu belirtip, devamla doğru olan rivâyetin Hz. Âişe'den gelen, "Şayet Hz. Peygamber vahye dair bir şey gizlemiş olsaydı bu ayeti gizlerdi" şeklindeki rivâyetin olduğunu söyler(İbnü'l-Arabî, 1988, III, s. 577).

b. İbn Kesîr: İbn Kesîr ilgili ayetin tefsirinde şu cümlelere yer verir: "İbn Ebî Hatim, Ali b. Zeyd b. Cüd'ân'ın şöyle dediğini rivâyet etti. Ali b. el-Huseyn bana *"Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde gizliyordun."*ayeti hakkında Hasen'in ne dediğini sordu. Kendisine ne dediğini söyledim. "Hayır" dedi ve şöyle devam etti; "Allah Peygamberine Zeyneb'in ileride kendisine eş olacağını bildirdi. Zeyd de şikâyet için kendisine gelince, ona *'Allah'tan kork ve eşini yanında tut!'"* dedi. Buna göre ayetin şu anlama geleceğini söyler: "Ya Muhammed! Sana, seni onunla evlendireceğimi haber vermiştim. Allah'ın ileride açıklayacağını (yani evlenme meselesini) içinde gizliyordun." (İbn Kesîr, 2000, XI, s. 172).

c. Kurtubî: Âlimler, bu ayetin tevili konusunda ihtilafa düştüler diyen Kurtubî devamla şöyle der: "Katâde İbn Zeyd ve bir grup müfessir ki içlerinde Taberî ve diğerleri de vardır. Hz. Peygamber'in Zeyneb'i Zeyd'in nikâhı altında olduğu halde beğendiği ve kendisiyle evlenmeye can attığı görüşündedirler." Kurtubî malum rivâyeti ufak tefek farklılıklarla naklettikten sonra, kendisine göre en uygun rivâyetin aşağıda nakledeceğimiz rivâyet olduğunu söyler.

"Ali b. el-Huseyn'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber'e Cenab-ı Hak, Zeyd'in Zeyneb'i boşayacağını ve bizzat Allah'ın evlendirmesiyle Zeyneb'in kendisine eş olacağını vahiy etmişti. Zeyd, Zeyneb'in ahlakını, itaatsizliğini bildirince Hz. Peygamber nezaket ve tavsiye babından "Bu sözden dolayı Allah'tan kork ve eşini yanında tut!" buyurdu. Hâlbuki Zeyd'in karısını boşayacağını ve onunla kendisinin evleneceğini biliyordu. Hz. Peygamber'in içinde gizlediği şey buydu! Bu yüzden ona 'boşa' demedi. Çünkü

Zeyneb'in yakın bir zamanda kendisine eş olacağını biliyordu. Hz. Peygamber, kendisine boşamasını emrettikten sonra, üstelik Zeyd kendisinin azatlı kölesiyken, Zeyneb'le evlendiği takdirde, insanların arkasından laf etmelerinden korkuyordu. Bu yüzden yüce Allah, kendisinin mubah kıldığı bir şey hakkında insanlardan korkmasından ve eşini boşayacağını bildiği halde "Eşini yanında tut" demesinden dolayı kendisini kınıyordu" (Kurtubî, 1993, VII, s. 122-124).

"Allah Peygamberine kendisinin, her zaman korkulmaya en layık varlık olduğunu bildirdi. Âlimlerimiz bu görüşün bu ayetin tefsiri konusunda söylenenlerin en güzeli olduğunu söylemişlerdir. Zührî, Kadı Bekr b. Alâ el-Kuşeyrî, Ebu Bekr İbnü'l-Arabî ve diğer tahkik ehli müfessir ve âlimlerimizin benimsediği görüş de budur" (Kurtubî, 1993, VII, s. 122-124).

Burada sadece belli başlı tefsirlere yer verdik. Bunların yanı sıra, söz konusu rivâyetleri reddedenler arasında Âlûsî (ö.1273)(Âlûsî, XXII, s. 24) ve Cemaleddin Kâsımî (ö.1914) gibi müfessirleri de eklemek gerekir (Kâsımî, 1957, XIII, s. 4863-4870). Asıl dikkat çeken nokta ise Esbâbü'n-Nüzûl'le ilgili kadim yahut muâsır hiçbir eserde bu rivayetlere yer verilmemiş olmasıdır (Vâhidî, 1991, s. 370; Suyûtî, 1990,s. 391; Ak, 1998; Uleyvâ, 1404, II, s. 274, 275; el-Vâdiî, 2004,s. 188; el-Kâdî, 1986, s. 313, 314).

3- Rivâyetlerin Kaynak ve Senedleri

3.1. İbn Cerir et-Taberî'de yeralan rivâyetler: Taberî'nin (ö.310)konuyla ilgili yapmış olduğu rivâyetlere geçmeden önce, rivâyet tefsirinin elimize ulaşan ilk örneği olması hasebiyle, tefsirinin rivâyet ilimlerindeki konumuna kısaca temas edelim. Muhammed ez-Zehebî, Taberî'nin güvenilirliği hakkında şunları söyler: "*Lisanü'l-Mizan* sahibi,Taberî'nin güvenilir, doğru ve biraz da Şiî taraftarı olduğunu ama bunun zararsız bir seviyede olduğunu ifade eder. İbn Cerîr tefsirinde İsrailî haberler nakleder. Rivâyetlerin isnadında Ka'bu'l-Ahbar, Vehb b. Münebbih, Süddî vs. vardır. *Taberî Tefsiri*'nin bu açıdan çok ciddî bir tenkide ihtiyacı vardır." Zehebî'ye göre, Taberî yapmış olduğu rivâyetlerin senedini tam olarak vermekle üzerine düşen görevi yerine getirmiştir(Zehebî, t.y, I, s. 214-217).

İbn Cerîr hadis usulündeki *rivayetin senedini veren kimse, senedin ricalini araştırma, adalet ya da cerh açısından durumlarını öğrenme sorumluluğunu sana yüklemiş demektir* kabulüne uygun olarak hareket etmiştir (Zehebî, t.y, I, s. 214). Ne ki rivâyetleri ele alış ve kullanılış keyfiyeti bu kabule uygun olarak gerçekleşmemiştir.

Yaptığı rivâyet: ***1- Bize Bişr tahdis etti, o dedi ki; bize Yezid tahdis etti, o dedi ki; bize Saîd Katâde'den tahdis etti:***[5]"*'Allah'ın kendisine nimet verdiği kimseye (…)'* Bu Zeyd'tir. Allah kendisini İslam'la nimetlendirmiştir. *'Senin de kendisine iyilikte bulunduğun kimseye'*Rasulullah kendisini azat etmişti. *'Eşini yanında tut ve Allah'tan kork! di-*

5) حدَّثنا بشرٌ، قال: ثنا يزيدُ، قال: ثنا سعيدٌ، عن قتادةَ

*yorsun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyorsun'*Râvî şöyle dedi: Hz. Peygamber içinde Zeyd'in, karısı Zeyneb'i boşamasını istediğini gizliyordu. *'kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu halde sen insanlardan çekiniyordun'* Hz. Peygamber insanların sözlerinden korkuyordu (Taberî, 2001, XIX, s. 116).

2- Bana Yunus tahdis etti, o dedi ki; bize İbnVehb, İbn Zeyd'in şöyle dediğini haber verdi:[6] "Hz. Peygamber, Zeyd b. Hârise'yi halasının kızı Zeynebbint Cahş'la evlendirmişti. Günün birinde Hz. Peygamber Zeyd'i görmek için evine gider. Kapıda kıldan bir perde vardır. Derken rüzgâr kapıdaki perdeyi açar. Zeyneb odanın ortasında ev haliyle oturmaktadır. O anda sevgisi Hz. Peygamber'in kalbine düşmüş ve artık kocası Zeyd'ten soğumuştur. Bunun üzerine Zeyd Hz. Peygamber'e gelerek, 'Ya Rasülallah, ben eşimden ayrılmak istiyorum' der ve aralarındaki diyalog şu şekilde gelişir:

- Neyin var? Ortada seni şüphelendiren bir şey mi var?

- Vallahi hiç bir şey yok! Bu güne kadar hiçbir kötülüğünü görmedim!

- Eşini yanında tut ve Allah'tan kork!

Nitekim Cenab-ı Hakkın şu ayeti de buna işaret etmektedir: *"Bir zaman, Allah'ın kendisine lütufta bulunduğu, senin de lütufkâr davrandığın kişiye 'Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork' demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde gizliyordun!"*[7] Yani Zeyd eşinden ayrıldığı takdirde eşiyle evleneceğini gizliyordun (Taberî, 2001, XIX, s. 116).

3-Bize Hallad b. Eslem tahdis etti, o dedi ki; bize İbn Uyeyne, Ali b. Yezîd b. Cüd'ân'dan, o da Ali b. Huseyn'den rivâyet etti, o dediki;[8] "Yüce Allah Peygamberine, Zeyneb'in yakın bir zamanda eşlerinden birisi olacağını haber verdi. Zeyd, eşinden şikâyet ederek kendisine geldiği vakit, ona, *'Allah'tan kork ve eşini yanında tut!'* dedi. İşte bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyurdu: *'Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde gizliyordun'*"(Taberî, 2001, XIX, s. 117).

3.2. İbn Sa'd'ta yeralan rivâyetler: İbn Sa'd (ö.230) Hz. Peygamber'in Zeyd'i aracı yaparak Zeyneb'e talip oluşuna dair kısa bir rivâyet naklettikten sonra, Hz. Peygamber'in Zeyneb'le olan evliliğini nakleder: *"**Bize Muhammed b. Umer haber verdi, o dedi ki, bana Abdullah b. Amir el-Eslemî, Muhammed b. Yahya b. Hıbban***'**dan tahdis etti** şöyle dedi: Hz. Peygamber, Zeyd b. Hârise'nin evine geldi. Kendisini görmek istiyordu. Zeyd'e Muhammed'in oğlu Zeyd denirdi. Büyük bir ihtimalle, Hz. Peygamber o anda Zeyd'i arıyordu ve evine geldi. Zeyd'i evde bulamadı. Zeyd'in eşi Zeyneb ev haliyle Hz. Peygamberi karşıladı. Hz. Peygamber onu böyle görünce kafasını çevirdi. Zeyneb kendisine; 'Zeyd evde yok yâ Rasülallah, içeriye buyursaydınız!' dedi. Hz. Peygamber içeri girmek istemedi. Zeyneb'e 'Rasulullah kapıda' denilince aceleyle üzerine bir şey almadan kapıya

6) حدَّثني يونسُ، قال: أخبرَنا ابنُ وهبٍ، قال: قال ابنُ زيدٍ

7) Ahzâb, 33/37.

8) حدَّثنا خَلاَّدُ بنُ أسْلمَ، قال: ثنا سُفيانُ بنُ عُيَيْنَةَ، عن عليّ بنِ زيدِ بنِ جُدْعانَ عن عليّ بنِ حسينٍ

koşmuştu, o hali Hz. Peygamber'in hoşuna gitti. Hz. Peygamber bir şeyler mırıldanarak geri döndü, sözlerinden yalnızca şunlar anlaşılıyordu:*'Ey kalpleri evirip çeviren sen her noksandan uzaksın.'* " (İbn Sa'd,1958, VIII, s. 101, 102).

4-Rivâyetlerin Tenkidi: Kanaatimizce, İslam ilim-kültür mirasının önemli bir yükününü tutan, Kuran-ı Kerim'i ve Hz. Peygamber'i doğru bir şekilde tanımamızı ve anlamamızı sağlayan rivâyet ilimlerine dair bir malzemeyle karşılaştığımız zaman, bu rivâyeti sened ve metin açısından çok sıkı bir tenkit süzgecinden geçirdikten sonra kullanmalıyız. Gelen rivâyet Peygamberlerin ismet sıfatına ters düşüyorsa, İslam inanç ve akidesiyle telif edilemiyorsa, bu işe daha fazla ehemmiyet vermeli, hadis usûlündeki karşılığıyla *müteşeddid* olmalıyız. Haberin sübûtu sahih olmadan bir takım yorumlara gitmemeliyiz.

Sened ve metin yönüyle tenkide açık bir rivâyeti olduğu gibi kabul etmek ya da Kur'an'la ve İslam inancıyla telif etmek için nassı tevile gitmek, dini özünden uzaklaştırmak olacak, dolayısıyla insanları dinden soğutacaktır.

4.1. Taberî'de yer alan rivâyetlerin tenkidi:

1. Sened: Bize Bişr tahdis etti, o dediki; bize Yezid tahdis etti, o dedi ki; bize SaîdKatâde'den tahdis etti.

Bu sened iki yönüyle tenkit edilebilir:

Birincisi: Söz konusu hadis *maktu*dur. Çünkü sened Katâde'de (ö.118)son bulmakta ve Katâde'nin herhangi bir sahabîden rivâyet edip etmediği de tasrih edilmemektedir. Bu gibi durumlarda hadisin kabulü için sahih muttasıl bir senede ihtiyaç duyulur(Elmeî,1983, s. 14).

İkincisi: Senette Saîd b. Ebî Arûbe (ö.156) vardır ki bu zât *kesîru't-tedlîs*ve *muhtelit*tir (Askalânî, 1421, s. 384).Üstelik Katâde'denyaptığı rivâyet de *mu'an'an*şeklindedir. Muhaddisler, müdellisin rivâyetini, *mu'an'an*şeklinde olduğu zaman reddetmişlerdir. Çünkü müdellisle, müdellisin, senette ismini tasrih ettiği şeyhi arasındaki bir takım râvîlerin düştüğünü kabul etmektedirler (Elmeî,1983, s. 14).

Her ne kadar muhaddislerden büyük bir grup Saîd b. Ebî Arûbe'yi *tevsik* etse de, bu tevsik onun *muhtelit*olmasından öncedir(Elmeî,1983, s. 14).Bu yüzdendir ki Ebû Hatim (ö.277)"omuhtelit olmadan önce sikaydı" der. Ebû Davudda (ö.203) Veki'in (ö.198)şöyle dediğini nakleder: "Saîd'in huzuruna gider ve hadis dinlerdik, hadisi sahih olduğu zaman alır, sahih olmadığı zaman ise almazdık." el-Ezdîde (ö.274), Saîd b. Ebî Arûbe'nin kötü bir muhtelit olduğunu söyler. en-Nesâî(ö.303)ise ihtilatından sonra ondan yapılan rivâyetin hiç bir değeri olmadığını kaydeder (Askalânî, t.y, II, 34. Krş. Hanbelî, (1978). s. 565, 567). Buna göre, rivâyetin sâbit olmadığına hükmedilir (Elmeî,1983, s. 14).

2. Sened: Bize Yunus tahdis etti, o dedi ki; bize Vehb İbn Zeyd'in şöyle dediğini haber verdi.

Senedi üç açıdan kabul etmek mümkün değildir:

Birincisi: Senette adı geçen İbn Vehb, Abdullah b. Vehb el-Mısrî olup *müdellis*tir. İbn Sa'd hakkında şöyle demiştir: "Abdullah b. Vehb bilgisi çok olup حدثنا dediği haberlerde güvenilir bir kimseydi ve tedlis yapardı. en-Nesâî, hadis almada *mütesâhil* olup,*la-be'sebih*'dir,demiştir. es-Sâcî (ö.307) ise "Zahit bir kimse olup *sadûk*ve *sika*dır.Semâ' konusunda *mütesâhil*di. Zira bulunduğu bölge halkına göre icâzet câizdir" (Askalânî, t.y, II, s. 454-455).

Her halükarda birçok âlim kendisinin *sika* olduğunu söylemiştir. حدثنا diyerek yaptığı rivâyetlerde *kadh*a mahal yoktur. Üzerinde durduğumuz hadiste olduğu gibi حدثنا demediği rivâyetler ise senette bazı meçhul râvîlerin bulunması ihtimalinden dolayı kabul edilmez (Elmeî,1983, s. 15).

İkincisi: İbn Zeyd –ki Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem el-Adevîdir,*zayıf*tır (Davûdî, 1994,I, s. 265).Ahmed b. Hanbel (ö.241) kendisinin zayıf olduğunu söylemiş, öte yandanBuhârî(ö.256) ve Ebû Hatim, Ali b. el-Medînî'nin (ö.234) kendisinin cidden çok zayıf olduğunu söylediğini naklederler. Cerh ve ta'dil ulemasından pek çok kişi hakkında konuşmuşlardır. Yani hakkında *tüküllime fih* cerh hükmünü vermişlerdir (Askalânî, t.y,II, s. 508).

Abdullah b. Vehb el-Mısrî'nin bu hadisi, adı geçen Abdurrahman b. Zeyd'ten aldığını görmüştük. Bu zat aynı derecede zayıftır. Buna göre sened gayr-i sahih olur (Elmeî,1983, s. 15).

İbn Vehb hadisini İbn Zeyd'ten ister sarahaten nakletsin isterse *mu'an'an*şeklinde nakletsin, *kadh* illetinden ötürü rivâyet makbul değildir (Elmeî,1983, s. 15).

Üçüncüsü: Sened *munkatı*'dır.Sahabeden herhangi birine muttasıl bir şekilde ulaşmamıştır. Bu gibi şeyler sübjektif görüşler olup, ileri sürülecek tezler için sağlam bir temel teşkil etmez (Elmeî,1983, s. 15).

3. Sened: *"Bize Hallad b. Eslem tahdis etti, o dedi ki"* şeklinde başlayan senede gelince, senette yer alan Ali b. Zeyd b. Cüd'an *zayıf*tır, *lâ yuhteccü bihi*dir (İbn Sa'd, 1958,VII, s. 252).

Yalnız Tirmizi el-Hakîm (ö.279) mübalağalı bir şekilde bu rivâyetin *hasen* olduğunu belirtmiş ve bu rivâyetin gizli bir ilim cevheri olduğunu söylemiştir (Askalânî, 2001,VIII, s. 394).

Elmeî, İbn Ebî Hatim'in, Süddî tarikıyla tahrîcini yaptığı rivâyetin bu rivâyetten daha güzel olduğunu ifade eder (Elmeî,1983, s. 16).

Rivâyet şu şekildedir: "Allah'ın açığa vuracağını içinde gizliyordun..."[9] Ayet Zeyneb bint Cahş hakkında inmiştir. Annesi, Ümeyye Abdulmuttalib'in kızı, Hz. Peygamber'in halasıydı. Hz. Peygamber kendisini mevlası Zeyd b. Hârise ile evlendirmek isteyince önce buna razı olmamış daha sonra rıza göstermiş ve Hz. Peygamber kendisini Zeyd'le evlendirmiştir. **Daha sonra Allah, Peygamberine Zeyneb'in eşlerinden birisi olacağını haber vermiştir. Hz. Peygamber Zeyd'ten karısını boşamasını istemekten utanıyordu çünkü hala iki eş arasındaki karı kocalık münasebeti devam ediyordu. Bu**

9) Ahzâb, 33/37.

yüzden Hz. Peygamber Zeyd'e eşini yanında tutmasını ve Allah'tan korkmasını emretmiştir. Zira yukarıda da temas ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber, insanların kendisini ayıplamasından ve "evlatlığının karısıyla evlendi..." demelerinden korkuyordu (Askalânî, 2001, VIII, s. 394).

Nitekim Hafız İbn Hacer (ö.852), *Fethu'l-Bârî* adlı eserinde, Süddî'nin bu rivâyetini över ve şöyle der: "İbn Ebî Hatim bu kıssayı Süddî tarikıyla tahrîç etmiş ve gayet açık ve güzel bir şekilde de serd etmiştir" (Askalânî, 2001, VIII, s. 394). İbn Hacer et-Tirmizî'nin, övgüde bulunduğu mezkûr rivâyet hakkında ise şunları söyler: "Bana öyle geliyor ki et-Tirmizî, benim ortaya koyduğum Süddî'nin tefsirine vakıf olmadı. Hâlbuki bu rivâyet, onun yaptığı rivâyetten hem daha açık hem de isnadı daha sahihtir. Zira onun yaptığı rivâyette zayıf bir râvi olan Ali b. Zeyd b. Cüd'an yer almaktadır. İbn Ebî Hatim ve Taberî'nin tahriç ettiği birçok müfessirin de naklettiği, haddizatında kendisiyle meşgul olunması yakışık almayan daha birçok haberler vardır. Güvenilir olanı benim zikrettiğim rivâyettir" (Askalânî, 2001, VIII, s. 394).

4.2. İbn Sa'ad'da yeralan rivâyetlerin tenkidi: Elmeî, İbn Sa'd'a ait bu rivâyetlerin üç açıdan tenkid edilebileceğini söyler:

Birincisi: Bu rivâyet *mürsel*dir. Muhammed b. Yahya b. Hıbban tabiîdir, Medinelidir, fakihtir. Amcası Vâsi'den, Rafı' b. Hüdeyc, Enes ve diğerlerinden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden Zührî, Yahya b. Saîd el-Ensarî, Malik, Leys ve diğerleri rivâyette bulunmuştur. Vefatı Hicrî 121'dir (Asklânî, t.y, III, s. 726. Krş. Elmeî,1983, s. 19).

İkincisi: Muhammed b. Umer el-Vâkıdî'dir ki (ö.206) İbn Sa'd bu rivâyeti kendisinden almıştır. Bu şahıs hadis uleması tarafından hüsnü kabul görmemiştir. Zekeriyya b. Yahya es-Sâci hakkında şöyle der: "Bağdat kadısı olan el-Vâkıdî *müttehem*dir" (Asklânî, t.y, III, s. 657).

Buhârî de şöyle demiştir: el-Vâkıdî Medinelidir. Bağdat'ta kalmıştır. *Metrûku'l-hadis*tir. Kendisini Ahmed, İbnü'l-Mubarek ve İbn Numeyr terk etmiştir. Buhârî, Ahmed'in Vâkıdî'nin yalancı olduğunu söylediğini nakleder (Asklânî, t.y, III, s. 657).

Yahya b. Maîn (ö.233) ise şöyle der: Vâkıdî zayıftır. *Leyse bişey*dir, *mukallibu'l-hadis*tir (Asklânî, t.y, III, s. 657).

Üçüncüsü: Muhammed b. Umer'in kendisinden rivâyette bulunduğu, *Abdullah b. Âmir el-Eslemî* zayıftır. Ahmed, Ebû Zür'a, Ebu Asım ve en-Nesâî, bu zatın *zayıf* olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hâtim, *metrûk* olduğunu söylerken, İbn Maîn *zayıf*, *leyse bişey* olduğunu söyler.[10] Buhârî ise hıfzı hakkında ileri geri konuşulduğunu, *zâhibu'l-hadis* olduğunu söyler. İbn Hibban da (ö.354) bu zatın, sened ve metinlerde *taklib*yaptığını ve *mürse l*rivâyetleri *merfu* olarak gösterdiğini nakleder (Askalânî, t.y, II, s. 363, 364. Krş. Elmeî,1983, s. 19).

Kısaca, bu rivâyetler ne sened ne de metin bakımından doğrudur. Kanaatimizce bu tür ilmî değeri olmayan rivâyet malzemelerine çeşitli sâiklerle yorum getirmeye çalışmak da onlara değer atfetmek anlamına geleceğinden doğru değildir.

10) İbn Maîn'in hakkında leyse bi şey dediği râvî, rivâyeti çok az olan râvîdir. Bkz. Uğur, 1992, s. 201.

5- Sahih Rivâyetler Çerçevesinde Ayetin Tefsiri

5.1. Hadis kitaplarına göre ayetin nüzul sebebi

Buhârî, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve Tirmîzî'nin Enes b. Mâlik'ten rivâyet ettiklerine göre; Zeyd eşinden şikâyet etmek üzere Peygamber Efendimize geldi, Hz. Peygamber kendisine eşini bırakmamasını emretti. Bunun üzerine *"Allah'ın ileride açıklayacağı şeyi içinde gizliyordun."*[11] ayeti nazil oldu(Buhârî, Tefsir, 33; Nesâî, Tefsir, 33 (11343); Tirmîzî, Tefsir, 34 (3213-14); Ahmed b. Hanbel, XIV, 492).[12]

Görüldüğü üzere hadis kitaplarındaki rivâyetler, ayetin Zeyd ve Zeyneb hakkında nazil olduğunu göstermektedir. Sened ve metin açısından herhangi bir problem içermemektedir. Bununla beraber, konuyu tavzihe de kavuşturmamaktadır. Şöyle ki; ayeti ve hadis kitaplarındaki nüzul sebebini okuyan birisi *Hz. Peygamber'in içinde gizlediği şey*in ne olduğunu tam olarak anlamadıkça olayı iç dünyasında aydınlığa kavuşturamayacaktır.

5.2. Ayetin tahlili

Söz konusu ayetin sağlıklı ve sahih rivâyetlerle de tutarlı bir şekilde anlaşılabilmesi için şu sorunun cevaplanması gerekmektedir: Ayette ifade edilen Hz. Peygamber'in içinde gizlediği şey nedir? Aslında ayet-i kerime Hz. Peygamber'in içinde gizlediği şeyin Allah tarafından açıklanacağını söylemektedir. O takdirde Allah tarafından açıklanan husus, Hz. Peygamber'in içinde gizlediği şey yani aradığımız sorunun cevabıdır. Bu husus فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ , فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ ayetinde[13] karşılığını bulan, Zeyneb'in Hz. Peygamberle Allah'ın emriyle evlendirileceği gerçeğidir (Yahsubî, 2006, s. 729).[14]

Nitekim bu yorum, hadis kitaplarının dışında kalan sened ve metin açısından sahih kabul edilen yukarıda yer vermiş olduğumuz İbn Ebî Hatim'in Süddî tarikıyla yaptığı rivâyetle de uyum halindedir.

Sonuç

Ahzâb Suresi 37. ayetiyle ilgili rivâyetler geçmiş âlimlerimizi meşgul ettiği kadar, günümüz ilim adamlarını da meşgul etmiş bir konudur. Asılsız olduğu kadar tehlikeli bu

---

11) وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ Ahzâb, 33/37.

12) Müsned'te Rasülullah'ın Zeyd'in evine geldiği ve Zeyneb'i gördüğü şeklinde bir rivâyet yer almaktadır. Fakat rivâyette daha ötesi yoktur. Yani tenkide medar olan mezkûr rivâyetlerde bahsedilen hadiseler yer almamaktadır. Bununla birlikte Şuayb Arnavud rivâyetin isnadının zayıf olduğunu, çünkü Müemmel b. İsmâil'in seyyiü'l-hıfz olduğunu ayrıca rivâyetin metninde garabet olduğunu söyler. Bkz. agy.dipnot.

13) Ahzâb, 33/37.

14) Amr b. Fâid'in Zührî'den yaptığı bir rivayette, Cebrâil Hz. Peygamber'e gelmiş ve Allah'ın kendisini Zeyneb bint Cahş'la evlendireceğini bildirmiştir. Hz. Peygamber'in içinde gizlediği husus budur. Bkz. Yahsubî, 2006, s. 729.

rivâyetlerin belli başlı rivâyet ve dirayet tefsirlerinde ve tarih kitaplarında yer almış olması işi daha da zorlaştırmıştır. Taberî, Râzî, Zamahşerî gibi hatırı sayılır bazı âlimlerimiz bu rivâyetlerin etkisi altında kalmışlar ve Ahzâb Süresi 37. ayetini, söz konusu rivâyetler çerçevesinde anlamışlardır.

L. Caetani, Emile Bergmenghem ve Saravy'i gibi kimi oryantalistler de bu rivâyetleri kullanmışlardır.

Öte yandan İbnü'l-Arabî, Kurtubî ve İbn Kesîr gibi diğer bazı âlimler ise konuyu tenkitçi bir tavırla ele almışlar, ahlak yoksunu bir peygamber ve sahabe algısı oluşturan, çarpık bir anlayışın ürünü rivâyetlere yer vermemişlerdir.

İbn Hacer'in tespitine göre bize ulaşan rivâyetler içinde en makbul olanı İbn Ebî Hatim'in Süddî tarikıyla yaptığı şu rivâyettir: Hz. Peygamber Zeyneb'i Zeyd ile evlendirdikten sonra, Allah kendisine Zeyneb'in eşi olacağını haber verir. Hz. Peygamber (bunu bildiği için) Zeyd'ten karısını boşamasını istemekten utanır. Çünkü hala iki eş arasında karı kocalık münasebeti devam etmektedir. Bu yüzden Hz. Peygamber Zeyd'e eşini yanında tutmasını ve Allah'tan korkmasını emretmiştir. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber'in -ayette işaret edilen- içinde gizlediği şey, Zeyneb'in Allah'ın emriyle kendisine eş olacağıdır. Nitekim aynı ayette bu husus Allah tarafından açığa vurulmuştur: *"Zeyd onunla beraber olduktan sonra, müminlere evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik."*[15]

KAYNAKÇA

……..,, (t.y). *Tehzîbu't-tehzîb*, Beyrut: Müessesetür'-Risâle.

……..,(1421). *Takrîbu't-tehzîb*, tah: Ebu'l-Eşbâl Sağir el-Bâkistânî, Dâru'l-Âsıme.

Abbâs, F. (2007)*Muhâdarât fî ulûmi'l-Kur'an*, (1. Basım). Amman: Dâru'n-Nefâis.

Ak, H. (1998). *Teshîlü'l-vüsûl ilâ marifeti esbâbi'n-nüzûl*, (1. Basım). Beyrut: Dâru'l-Marife.

Âlûsî, Ş. *Rûhu'l-meânî* Beyrut: Dâru İhyâi'Türâsi'l-Arabî, ty.

Ateş, A. (1996) *Oryantalistlerin Hz. Peygamber ile ilgili iddialarına cevaplar*, İstanbul: Beyan Yayınları.

Ayverdi, İ. (2005). *Misalli büyük Türkçe sözlük*, (1. Basım). İstanbul: Kubbealtı.

Beğavî. H. (1409). *Meâlimü't-tenzîl*, (1. Basım). tah: Muhammed Abdullah en-Nemr, Riyad: Dâr Tayyibe.

Buhârî, M. (1979). *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamiyye.

Davûdî, Ş. (1994). *Tabakatü'l-müfessirîn*, (2. Basım). tah: Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü Vehbe.

15) Ahzâb, 33/37.

Demirci, M. (2011). *Tefsir usulü*, (15. Basım). İstanbul: İFAV.

Denizkuşları, M.(1989) *Tahrîç çalışmaları ve et-tefsîru'l-kebirde hadis*, Yayımlanmamış doktora tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ebû Şehbe, M. (1408). *el-İsrâiliyyât ve'l-mevdûât fî kütübi't-tefsîr,* Mektebetü's-Sünne.

el-Askalânî, A.(2001). *Fethu'l-bârî bi şerhi sahihi'l-Bıuharî*, tah: Abdülkadir Şeybe el-Hamed, (1. Basım). Riyad.

el-Elmeî, Z.(1983) *Mea'l-müfessirîn ve'l-müsteşrikîn*, (4. Basım). yy.

el-Kâdî, A. (1986). *Esbâbü'n-nüzûl ani's-sahabeti ve'l-müfessirin*, (Çev. Salih Akdemir), Ankara: Fecir Yay.

el-Vâdiî, M. (2004). *es-Sahîhu'l-müsned min esbâbi'n-nüzûl*, (2. Basım). Mektebetü's-Sanâ'l-Eseriyye.

el-Yahsubî, İ. (2006). eş-Şifâ bi tarifi hukuki'l-Mustafâ, (2. Basım). tah: Abdüh Ali Kuşk, Beyrut: Dâru'l-Feyhâ.

en-Nesâî, A. (2001). *es-Sünenü'l-kübrâ*, (1. Basım). Beyrut: Müessesetü'r-Risale.

et-Taberî, İ. (1373). *Tefsîru't-taberî*, Halebî.

et-Tirmîzî, (1975). *Sünen*, (2. Basım). tah: İbrahim Atve Avad, Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî.

ez-Zehebî, M. *et-Tefsir ve'l-müfessirûn*, (1. Basım). Lübnan: Dâru'l-Kalem.

Hanbelî, A. (1978). *Şerhu ileli't-Tirmîzî*, (1. Basım). tah: Nuruddin Itr, Dâru'l-Melah.

İbn Âşûr, T. (1984). *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr.

İbn Hanbel, A. (1995). Müsned, tah: Şuayb el-Arnavud, (1. Basım). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

İbn Kesîr, İ. (2000). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, tah: Mustafa Muhammed vd. (1. Basım). Kahire: Müessesetü Kurtuba.

İbn Sa'd, M.(1958). *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru Sâdr.

İbnü'l-Arabî, E. (1988).*Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye.

Karaman, H. Çağrıcı, M. Dönmez, İ. Gümüş, S. (2007). *Kur'an yolu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kurtubî, (1993).*el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Polat, S. (1985). *Müresel hadisler ve delil olma yönünden değeri*, Ankara.

Râzî, F. (1990). *Mefatihu'l-gayb*, (1. Basım). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İImiyye.

Uleyvâ, İ. (1404) *Câmiu'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl*, (1. Basım). yy.

Vâhidî, A. (1991). *Esbâbü'n-nüzûl*, (1. Basım). tah: Kemâl Besyûnî Zalül, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Yazır, M. H. (1979). *Hak dini Kur'ân dili*, Eser Neşriyât.

Zemahşerî, M. (1995). *el-Keşşâf*, (1. Basım). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.